

Юлія В. Костинець*

ПЕРЕДУМОВИ, ЧИННИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стаття присвячена вивченню передумов, чинників та тенденцій розвитку ринку послуг в національній економіці. Визначено місце сфери послуг в економічній системі. Встановлено інституціональні характеристики ринку послуг як маркетингової системи. Визначено передумови, чинники та тенденції розвитку ринку послуг в національній економіці. Проаналізовано середовище ринку послуг в умовах цифрової трансформації економіки.

Ключові слова: ринок послуг, національна економіка, маркетингова система, зайнятість, інвестиції.

Рис. 4. Табл. 4. Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2020-1-227-27-36

Юлия В. Костинец

ПРЕДПОСЫЛКИ, ФАКТОРЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Статья посвящена изучению предпосылок, факторов и тенденций развития рынка в национальной экономике. Определено место сферы услуг в экономической системе. Установлены институциональные свойства рынка услуг как маркетинговой системы. Определены предпосылки, факторы и тенденции развития рынка в национальной экономике. Проанализирована среда рынка услуг в условиях цифровой трансформации экономики.

Ключевые слова: рынок услуг, национальная экономика, маркетинговая система, занятость, инвестиции.

Iuliia V. Kostynets

PREREQUISITES, FACTORS AND TRENDS OF SERVICES MARKET DEVELOPMENT IN THE NATIONAL ECONOMY

The article is devoted to the study of preconditions, factors and tendencies of development of the market of services in the national economy. The place of the sphere of services in the economic system is determined. The institutional characteristics of the services market as a marketing system are established. Preconditions, factors and tendencies of development of the market of services in the national economy are defined. The environment of the services market in the conditions of digital transformation of economy is analyzed.

Keywords: services market, national economy, marketing system, employment, investments

Peer-reviewed, approved and placed: 08.05.2020.

Постановка проблеми. Розвиток ринку послуг може надати додатковий поштовх загальному розвитку української економіки, особливо в умовах її діджиталізації. Для цього необхідно: створити підґрунтя для реалізації механізму саморегулювання вітчизняного ринку послуг і посилити конкурентоспроможність послуг на міжнародних ринках; розробити комплекс стратегічних цілей і тактичних заходів, які мають бути закладені у державну програму розвитку ринку послуг в умовах діджиталізації, метою якої є створення сучасної інфраструктури, розвиток новітніх технологій,

* National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

підготовка висококваліфікованих кадрів, економічна і фінансова стабільність і безпека; сформувати і дотримуватись стратегічних корпоративних цілей, норм і стандартів обслуговування споживачів суб'єктами бізнесу невиробничої сфери; підтримувати розвиток економічної культури і якісного сервісу. Сьогодні ці процеси відбуваються в Україні досить повільно, що пов'язано з кількома вагомими чинниками: більшість бізнес-процесів підприємств сфери послуг знаходиться «у тіні»; існує суттєва проблема нестачі професійних кадрів (відсутність кваліфікованих фахівців зі спеціальною освітою); низька платоспроможність населення, пов'язана з девальвацією гривні; неготовність вітчизняних споживачів до високого рівня якості послуг і сервісу; суттєвий вплив політики на бізнес-процеси тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам визначення сутності та особливостей послуг, а також питанню визначення їх конкурентоспроможності присвячено праці та впровадження ряду зарубіжних та вітчизняних науковців та практиків, зокрема Д. Аакера, М. Бейкера, С. Брю, В.О. Василенко, Ю.Б. Голяка, В.П. Гриня, М.М. Єрмошенка, В.Є. Пешкової, Ф. Котлера, Ю. Коваленко, І.М. Ліфіца, М. Мальської, К. Макконела, С. Мочерного, В.Д. Немцова, М. Портера, М.П. Сагайдака та ін. [1-10]. Питання структури економіки та її секторального поділу розглядали у своїх працях Д. Белл, А. Фішер, К. Кларк, У. Ростоу та інші.

Метою дослідження є визначення передумов, чинників та тенденцій розвитку ринку послуг в національній економіці.

Основні результати дослідження. Ринок послуг є частиною національної економіки, сектором, що формує додану вартість та ВВП країни. Отже, дослідимо динаміку ВВП України, динаміку обсягів реалізації послуг у вартісному вираженні та у відсотках до ВВП, а також структуру валової доданої вартості та частку ринку послуг у її формуванні (рис. 1).

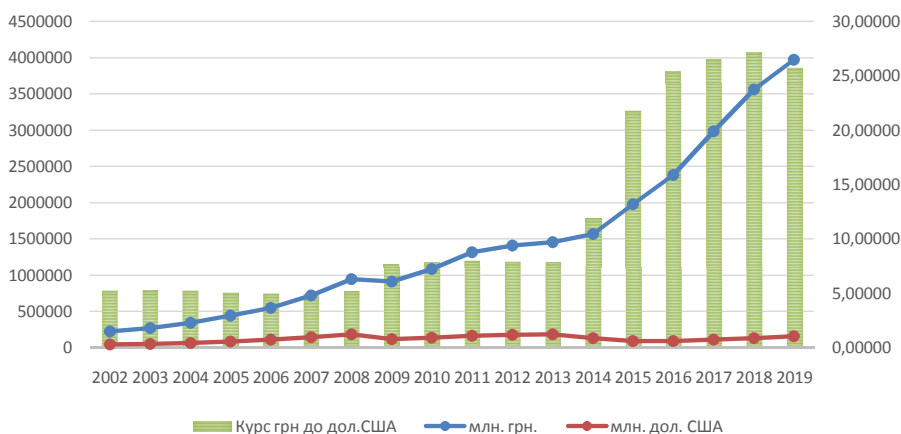

Рис. 1. Співвідношення динаміки номінального ВВП України за 2002-2019 рр. та динаміки курсу гривні до долара США, складено автором за даними [1; 3; 4]

На рис. 2 показано зміну динаміки обсягів реалізованих послуг за 2015-2019 рр. Обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери нефінансових послуг у 2019 р. становив 292,1 млрд. грн.

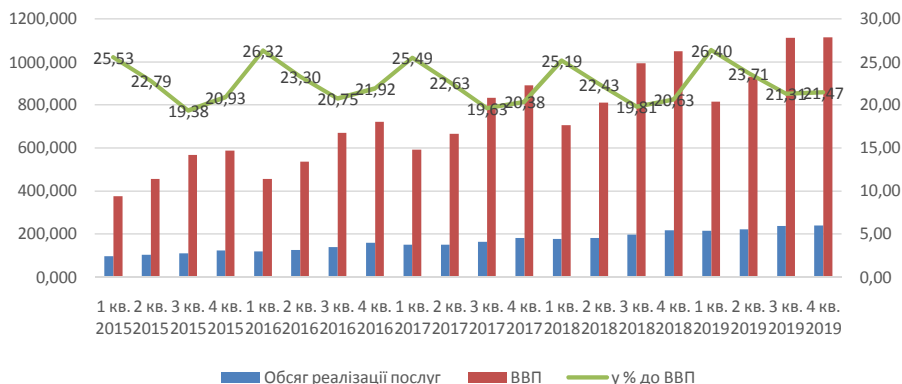

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізованих послуг та ВВП за 2015-2019 рр., млрд. грн., складено автором за даними [1; 3; 4]

Динаміка обсягу реалізованих послуг має тенденцію до зростання та яскраво виражену сезонну компоненту при розрахунках відносно ВВП.

В умовах ринкової економіки виробництво послуг в Україні набуває все більшого значення в частині формування валової доданої вартості. У 2019 р. порівняно з 2018 р. валова додана вартість сфери послуг збільшилась на 3,12%. У структурі валової доданої вартості сфера послуг забезпечує відповідно 54,43 % у 2019 р. і 51,31 % у 2018 р.

З урахуванням того, що сфера послуг в Україні за обсягами реалізації складає менше 30% ВВП, при тому, що у структурі валової доданої вартості частка сфери послуг становить більше 50% і має тенденцію до зростання, то можемо зробити висновок, що третинний сектор економіки України має високу додану вартість, що свідчить про значну різницю між вартістю ресурсів та кінцевою ціною реалізації послуги. Основним ресурсом на ринку послуг є трудовий ресурс, оскільки послуга як продукт володіє такою характеристикою, як невіддільність від особи, що є безпосереднім надавачем послуги. Відповідно, доцільно проаналізувати стан та тенденції зайнятості на ринку послуг.

Для сучасної структури ВВП України за галузями економіки характерне швидке зростання частки підприємств, задіяних у сфері послуг, що сьогодні сягає 70% і забезпечує робочі місця майже 60 % зайнятих у господарстві країни людей. За період 2017-2019 рр. динаміка стала позитивною, тобто ринок повернувся до зростання зайнятості у сфері послуг, проте не досяг рівня 2010 року. При цьому швидкими темпами розвиваються туристичний сектор, побутові послуги, послуги швидкого харчування, ремонтно-будівельні послуги та сектор послуг, пов'язаний з розважальними заходами.

Динаміка зайнятих у сфері послуг графічно представлена на рис. 3.

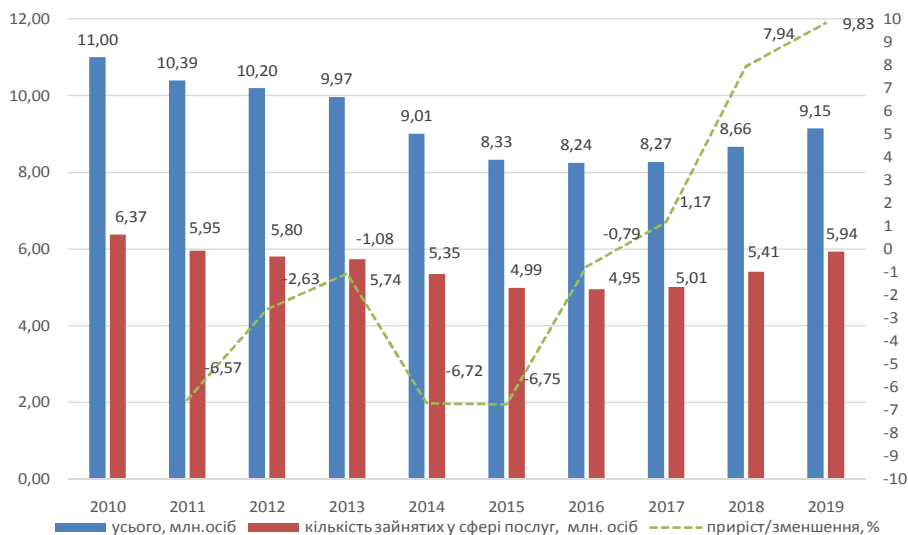

Рис. 3. Динаміка зайнятих у сфері послуг протягом 2010-2019 рр., складено автором за даними [1; 3; 4]

У 2019 р. на ринку послуг із 67,2 тис. зареєстрованих підприємств – 62,5 тис. підприємств, або 93,1% від загальної кількості за своєю організаційно-правовою формою є фізичними особами-підприємцями, тобто належать до структур малого бізнесу. Відобразимо структуру підприємств, що працюють у сфері послуг за видами економічної діяльності (табл. 1).

Відобразимо динаміку кількості підприємств, що працюють у сфері послуг, графічно (рис. 4).

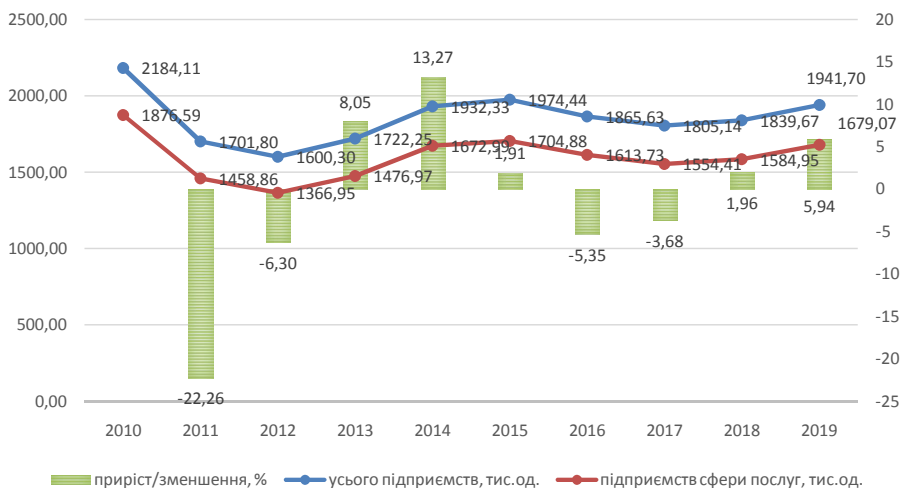

Рис. 4. Динаміка кількості підприємств, що працюють у сфері послуг за 2010-2019 рр., тис. од., складено автором за даними [1; 3; 4]

Таблиця 1. Структура підприємств сфери послуг за видами економічної діяльності за 2010-2019 рр., %, складено автором за даними [1; 3; 4]

Рік	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	Транспорт, складова господарства, поштова та кур'єрська діяльність	Тимчасове розмішування й організація харчування	Інформація та телекомунікації	Фінансова та страхова діяльність	Операції з нерухомим майном	Професійна, наукова та технічна діяльність	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Надання інших видів послуг
2010	63,80	7,78	2,67	2,98	0,77	2,69	6,43	3,87	0,58	0,97	0,63	6,83
2011	63,17	6,85	2,94	3,72	0,78	3,30	6,41	3,86	0,53	1,13	0,66	6,65
2012	61,68	6,38	3,23	4,87	0,77	5,98	6,40	2,84	0,54	1,21	0,68	5,45
2013	60,30	6,25	3,53	5,85	0,76	6,23	6,57	2,72	0,57	1,22	0,79	5,20
2014	59,10	6,68	3,44	6,84	0,72	5,85	6,88	2,64	0,60	1,26	0,81	5,18
2015	58,01	6,98	3,43	6,81	0,73	5,52	7,69	2,78	0,64	1,27	0,87	5,27
2016	56,42	6,78	3,58	8,04	0,74	5,63	7,75	2,85	0,69	1,34	0,86	5,34
2017	53,90	6,16	3,70	9,45	0,66	5,83	7,82	2,99	0,75	1,42	0,84	6,47
2018	51,62	5,72	3,90	11,02	0,61	5,89	7,96	3,10	0,84	1,57	0,87	6,90
2019	49,68	5,73	4,15	12,28	0,60	5,86	8,03	3,20	0,92	1,85	0,90	6,80

Таблиця 2. Структура суб'єктів малого бізнесу, що працюють у сфері послуг, за 2010-2019 рр., %, складено автором за даними [1; 3; 4]

Рік	Оптова та роздрідна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Тимчасове розміщення й організація харчування	Інформація та телекомунікації	Фінансова та страхова діяльність	Операції з нерухомим майном	Професійна, наукова та технічна діяльність	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Надання інших видів послуг
2010	60,23	7,33	2,23	2,37	0,48	1,26	4,90	3,13	0,46	0,75	0,54	6,84
2011	61,08	6,42	2,49	3,01	0,42	1,46	4,57	2,99	0,40	0,87	0,56	6,97
2012	59,85	5,81	2,80	4,30	0,43	4,02	4,57	1,84	0,42	0,96	0,58	5,65
2013	58,72	5,69	3,16	5,38	0,46	4,29	4,75	1,71	0,46	0,99	0,70	5,42
2014	56,23	6,09	3,12	6,35	0,47	4,19	5,35	1,82	0,51	1,07	0,73	5,20
2015	54,90	6,37	3,11	6,29	0,49	3,76	6,21	1,94	0,54	1,07	0,78	5,27
2016	53,12	6,13	3,28	7,55	0,51	3,85	6,43	2,06	0,59	1,13	0,78	5,32
2017	51,01	5,49	3,43	9,10	0,42	3,85	6,42	2,09	0,65	1,21	0,76	6,62
2018	48,84	5,02	3,65	10,79	0,38	3,85	6,56	2,15	0,74	1,32	0,79	7,14
2019	46,94	5,04	3,96	12,19	0,38	3,80	6,67	2,23	0,82	1,54	0,82	7,10

Як видно з рис. 4, у 2019 р. порівняно з 2018 р. кількість фактично діючих підприємств сфери послуг та їх відокремлених підрозділів збільшилась на 5,94 %. Найбільшою, як і раніше, залишалася кількість підприємств торгівлі — 834,19 тис., або 42,96 % від загальної кількості тих, що надавали споживачам інші послуги.

Послуги у сфері транспорту та зв'язку у 2019 році надавало 96,2 тис., або 21% підприємств, на частку підприємств інших видів діяльності припадало 22,4 % загальної кількості підприємств.

Однією з причин зменшення попиту населення на деякі послуги є постійне підвищення цін (тарифів) на них. У 2019 році порівняно з 2018 р. роздрібні ціни та тарифи на послуги зросли у середньому на 4,1 %. Найбільше зросли ціни (тарифи) на послуги зв'язку — на 11,8 %, освітні послуги — на 13,5 %, послуги ресторанів і готелів — на 8,8 %, послуги охорони здоров'я — на 3,8 %. В свою чергу, ціни та тарифи на послуги транспорту та послуги відпочинку зменшились 2,3 та 0,1 % відповідно (табл. 3).

Таблиця 3. Індекси споживчих цін на послуги за 2010-2019 рр.,
складено автором за даними [1; 3; 4]

Рік	Індекс споживчих цін	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта	Ресторани та готелі	Різні товари та послуги
2010	109,1	105,8	106,6	91,1	102,5	110,3	107,4	108,7
2011	104,6	106,4	120,9	103,5	103,2	105,7	107,2	105,4
2012	99,8	102,0	104,1	101,4	100,2	104,4	102,8	102,2
2013	100,5	103,0	101,3	100,7	99,7	102,2	101,4	102,5
2014	124,9	130,0	141,6	102,4	124,8	104,7	114,0	124,5
2015	143,3	129,1	120,4	107,0	137,9	124,2	123,3	131,4
2016	112,4	107,8	111,4	104,0	104,5	113,7	111,0	105,8
2017	113,7	107,5	116,7	109,1	104,5	114,9	117,3	107,6
2018	109,8	108,9	112,9	115,1	104,4	113,4	113,0	111,0
2019	104,1	103,8	97,6	111,8	99,9	113,5	108,8	107,8

Сучасній українській економіці в цілому притаманні соціальні ризики, валютно-фінансова нестабільність, нестійкий характер власності, корупція, бюрократизм тощо, ці та інші політичні чинники дещо сповільнюють темпи залучення інвестицій у розвиток сфери послуг. Питому вагу інвестицій у сферу послуг за видами економічної діяльності у абсолютному і відносному вираженні наведено у табл. 4.

Серед найбільш інвестиційно-привабливих залишаються сфера послуг транспорту та зв'язку, операцій з нерухомим майном, рітейл і ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку.

Таблиця 4. Питома вага інвестицій у сферу послуг за видами економічної діяльності, % до загальних інвестицій,
складено автором за даними [1; 3; 4]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,27	9,97	8,98	8,88	9,44	7,57	8,34	7,51	8,95	7,08
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,70	10,57	11,86	7,39	7,06	6,85	6,99	8,46	8,65	7,02
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,57	0,65	0,83	0,59	0,68	0,51	0,41	0,48	0,46	0,45
Інформація та телекомунікації	4,78	4,03	3,72	3,95	3,73	8,41	4,36	4,10	5,16	3,38
Фінансова та страхова діяльність	3,25	2,48	2,69	2,66	2,83	2,36	2,14	1,80	1,84	1,80
Операції з нерухомим майном	5,46	6,05	4,33	5,42	5,12	4,36	5,47	5,02	4,76	4,51
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,76	4,35	3,30	1,45	1,33	1,49	1,83	1,78	1,87	1,91
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,65	1,63	1,82	1,61	1,62	2,39	2,79	2,84	2,05	1,88
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,30	4,74	4,28	3,02	2,65	5,10	6,23	7,32	7,71	8,70
Освіта	1,01	0,87	0,54	0,41	0,37	0,56	0,63	0,78	0,77	0,77
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,06	0,88	0,99	0,70	0,56	0,87	1,25	1,50	1,41	1,52
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,54	0,60	0,95	1,02	0,23	0,38	0,27	0,37	0,63	0,66
Надання інших видів послуг	0,36	0,48	0,17	0,08	0,07	0,10	0,09	0,14	0,10	0,11

Висновки. Підсумовуючи, можемо зробити висновки, що сфера послуг в Україні за обсягами реалізації складає менше 30% ВВП, при тому, що у структурі валової доданої вартості частка сфери послуг становить більше 50% і має тенденцію до зростання, то можемо зробити висновок, що третинний сектор економіки України має високу додану вартість, що свідчить про значну різницю між вартістю ресурсів та кінцевою ціною реалізації послуги.

Основним ресурсом на ринку послуг є трудовий ресурс, оскільки послуга як продукт володіє такою характеристикою як невіддільність від особи, що є безпосереднім надавачем послуги. Відповідно, доцільно аналізувати стан та тенденції зайнятості на ринку послуг. Для сучасної структури ВВП України за галузями економіки характерне швидке зростання частки підприємств, задіяних у сфері послуг, що сьогодні сягає 70% і забезпечує робочі місця майже 60 % зайнятих у господарстві країни людей.

1. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

2. Мешко Н.П., Попова В.А. Світовий ринок послуг: особливості регулювання та перспективи розвитку / Мешко Н.П., Попова В.А. // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект сборник научных трудов. 2011. № 2. Ч. 2. С. 391-397.

3. Національні рахунки (ВВП). Офіційний сайт Державної служби статистики України. http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm

4. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm

5. Сагайдак М.П. Внутрішній маркетинг підприємств сфери послуг: автореферат дис. ...д-ра екон. наук / Сагайдак М. П. ; 08.00.04 – економіка та упр. підприємствами (за видами екон. діяльн.). Київ : ДВНЗ "КНЕУ ім. В. Гетьмана", 2016. 33 с.

6. Сагайдак М.П. Ринок послуг в Україні: становлення, сучасний стан і перспективи розвитку / М.П.Сагайдак // 36. наук. праць «Стратегія економічного розвитку України». К.: ДВНЗ «КНЕУ», 2015. №36. С.173-182.

7. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія / За ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2019. 350 с

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua

9. Лукьяненко Д., Колесов В., Колот А., Столярчук Я. и др. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: [монография] / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.]; под науч. ред. проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. К.: КНЭУ, 2013. 466 с.

10. Руденко О.В. Теоретичні аспекти формування глобального ринку послуг / О.В. Руденко // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів МОН України ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». 2011. Вип. 27. С. 44-52.

1. Valovy vnutrishnii produkt (VVP) v Ukraini. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

2. Meshko N.P., Popova V.A. Svitovyi rynek posluh: osoblyvosti rehuliuвання ta perspektyvy rozvytku / Meshko N.P., Popova V.A. // Problemy razvytyia vnesheэkonomycheskyykh svyazey i pryvlechenyia ynostrannykh ynvestytsiy: rehionalnyi aspekt Sbornyk nauchnykh trudov. 2011. № 2. Ch.2 S. 391-397.

3. Natsionalni rakhunky (VVP). Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm

4. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm

5. Sahaidak M.P. Vnutrishnii marketynh pidpriemstv sfery posluh: avtoreferat dys. ...d-ra ekon. nauk / Sahaidak M. P. ; 08.00.04 - ekonomika ta upr. pidpriemstvamy (za vydamy ekon. diialn.). Kyiv : DVNZ "KNEU im. V. Hetmana", 2016. 33 s.

6. Sahaidak M.P. Rynok posluh v Ukraini: stanovlennia, suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku / M.P.Sahaidak // zb. nauk. prats «Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy». K.: DVNZ «KNEU», 2015. №36. S.173-182.
7. Strukturni zminy u svitovii torhivli yak chynnyk rozvytku vnutrishnoho rynku Ukrainy: kolektyvna monohrafiia / Za red. d-ra ekon. nauk, chl.-kor. NAAN Ukrainy T.O. Ostashko; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». K., 2019. 350 s
8. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia. URL: www.ukrstat.gov.ua
9. Lukianenko D., Kolesov V., Kolot A., Stoliarchuk Ya. y dr. Hlobalnoe ekonomycheskoe razvytye: tendentsyy, asymmetryy, rehulyrovanye: [monohrafiia] / [D. Lukianenko, V. Kolesov, A. Kolot, Ya. Stoliarchuk y dr.] ; pod nauch. red. prof. D. Lukianenko, A. Poruchnyka, V. Kolesova. K.: KNEU, 2013. 466 s.
10. Rudenko O.V. Teoretychni aspekty formuvannia hlobalnoho rynku posluh / O.V. Rudenko // Ekonomika ta pidpriemnytstvo : zb. nauk. prats molodykh uchenykh ta aspirantiv MON Ukrainy DVNZ «KNEU im. V. Hetmana». 2011. Vyp. 27. S. 44-52.